

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

БЛИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК (371.13: 159. 942 – 053.4)(043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО
ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ
ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Рогальська-Яблонська Інна Петрівна,
Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Курінна Світлана Миколаївна,
ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри дошкільної освіти та
соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Полянничко Анжела Олександрівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
завідувач кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності.

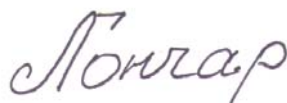
Захист дисертації відбудеться «24» листопада 2020 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «23» жовтня 2020 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. В. Гончар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Входження України в євроінтеграційний простір вимагає успішного проведення гендерної політики та гармонізації суспільних відносин на засадах гендерної рівності й демократії. Освіта, як один із найважливіших соціальних інститутів соціалізації і виховання молодого покоління, має важливе значення у формуванні гендерного паритету в суспільстві та державі. Поширення теоретичних та практичних засад гендерної соціалізації і виховання у вітчизняній системі освіти ґрунтується на реалізації гендерного підходу, упровадження якого передбачено нормативно-правовими документами (Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року», «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року», Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації «Освіта: гендерний вимір – 2020», Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року та ін.).

Проблеми гендерної рівності є об'єктом уваги педагогічної науки, представники якої розробляли теоретичні засади втілення гендерного підходу в національну систему освіти (О. Бондарчук, С. Вихор, Л. Даниленко, О. Луценко, В. Олійник, А. Ягремцева та ін.); проблеми формування гендерної культури і технології упровадження принципів гендерної рівності в освітній простір вищої школи (Т. Голованова, О. Васильченко, І. Мунтян, П. Терзі, Н. Приходько, Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.); питання упровадження гендерної складової в європейську освіту (І. Даценко, М. Зубілевич, Л. Ковальчук, А. Ягремцева та ін.). Дослідження науковців демонструють змістову різноспрямованість, водночас акцентуючи на необхідності подальшого вивчення гендерної проблематики.

Сучасна соціальна та суспільно-економічна ситуація в Україні позначилися на демократизації зразків статевої поведінки, модифікації ролі та статусу чоловіка і жінки, що призвело до змін в традиційній системі міжстатевих взаємин та зумовлює необхідність переосмислення традиційних гендерних схем, ролей і їх сприйняття. Руйнація звичних стереотипів маскуліності та фемінності, з одного боку, розширює межі для самореалізації особистості у різних сферах суспільного життя завдяки набуттю егалітарної свідомості й відповідних способів життєдіяльності, а з іншого – породжує нові соціальні і психологічні проблеми, серед яких: розповсюдження соціально-психологічної дезадаптації подружжя і виникнення дисгармонії у сімейних стосунках; неготовність молоді до створення власної сім'ї в соціально-психологічному, матеріально-побутовому, сексуальному аспектах тощо. Особливо гостро проблему гендерної соціалізації відчувають вихованці закладів інтернатного типу, оскільки у них цей процес ускладнено відсутністю гендерних моделей поведінки батьків та чинниками різного походження. Аналіз практики діяльності цих закладів засвідчив, що гендерна соціалізація їхніх вихованців залишається стихійним і некерованим процесом через недостатню теоретичну та практичну розробку проблеми. Зважаючи на це,

актуальності набуває системна підготовка соціальних педагогів – носіїв гендерної культури суспільства, здатних забезпечити формування гендерних уявлень, цінностей і поведінки вихованців закладів інтернатного типу та оптимізувати процес їхньої гендерної соціалізації.

Теоретичні засади виховання та освіти з урахуванням гендерної проблематики обґрунтовано в працях Є. Герасимової, Т. Дороніної, К. Корсака, О. Луценко, Л. Татарнікової, Н. Троян, Н. Чухим та ін.; понятійно-категоріальний апарат гендерного виховання сформульовано в наукових доробках С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравця, А. Мудрика, Л. Штильової та ін.; проблема гендерної соціалізації дітей та молоді вивчалася в дослідженнях С. Вихор, О. Говорун, Н. Городнової, А. Кочарян, Г. Корінної, О. Лосєвої, В. Москаленко, Т. Кравченко, І. Рогальської-Яблонської, Л. Яценко та ін.); питання соціально-педагогічної роботи, захисту й підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатах різного типу – у працях Т. Алексеєнко, С. Бадори, Л. Канішевської, С. Курінної, Г. Лактіонової, Н. Павлик, Ж. Петрочко, А. Полянничко, О. Романовської, Н. Султанової, С. Харченко та ін.; проблеми професійної підготовки випускників закладів вищої освіти та формування гендерного компоненту їхньої професійної компетентності розглядали С. Вихор, І. Горошко, Л. Даниленко, І. Іванова, І. Кочурська, В. Кравець, С. Матюшкова, І. Мунтян, В. Олійник, О. Цокур та ін. Водночас, залишаються малодослідженими питання професійної підготовки соціального педагога до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, якому необхідна система наукових знань про гендер, соціально-педагогічні аспекти, чинники, умови, критерії та технології ефективної тендерної соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням їхніх особливостей.

Аналіз теорії та практики з досліджуваної проблеми дозволив виокремити *суперечності* між:

- потребами суспільства у забезпеченні гендерної рівності та наявністю застарілих гендерних стереотипів в освітній системі України;
- соціальними запитами на вирішення гендерних проблем у суспільстві згідно зі світовими стандартами та недостатністю їх вирішення в сучасному освітньому середовищі закладів інтернатного типу;
- необхідністю підготовки майбутніх соціальних педагогів як егалітарно мислячих агентів гендерної соціалізації, вільних від традиційних гендерних стереотипів, та низьким рівнем готовності цих фахівців до здійснення гендерної соціалізації дітей.

Соціальна і практична значущість, а також недостатня теоретична й методична розробленість проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: ***«Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової комплексної програми кафедри соціальної роботи Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Теорія і практика соціального виховання дітей в інтернатних закладах освіти України (1956 – початок ХХІ ст.)» (державний реєстраційний номер 0115U002891).

Тему дисертації затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 8 від 23.02.2015 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 28.04.2015 р.).

Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел і педагогічної практики теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Шляхом аналізу психологічних та соціально-педагогічних джерел розкрити сутність і структуру ключового поняття «готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»; уточнити сутність понять: «гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу», «підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу».

2. З'ясувати типові характеристики гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: соціально орієнтовані концепції та технології соціально-педагогічної діяльності (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Бех, І. Богданова, І. Зверєва, В. Оржеховська, О. Процак, Н. Сейко, Т. Федорченко, В. Шахрай та ін.); методологічні засади інтеграції гендерного підходу в національну систему освіти (О. Бондарчук, С. Вихор, Л. Даниленко, О. Луценко, В. Олійник, А. Ягремцева та ін.); положення гендерного підходу та реалізація в освітньому процесі закладів освіти (І. Мунтян, О. Луценко, Н. Приходькіна, М. Сабунаєва, Л. Штильова); теорії гендерної соціалізації особистості (П. Горностай, І. Каширська, В. Кравець, Г. Корінна, І. Рогальська-Яблонська, О. Цокур, Л. Харченко, С. Харченко та ін.); концептуальні підходи щодо організації соціально-педагогічної роботи із дітьми-сиротами, та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які виховуються в інтернатах різного типу (Л. Канішевська, А. Капська, С. Курінна, А. Полянничко, С. Свириденко, Н. Султанова, С. Харченко та ін.).

З метою досягнення мети та розв'язання окреслених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**, а саме:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння і класифікація наукових джерел із проблеми дослідження – для розкриття й уточнення сутності та структури основних понять; аналіз змісту і результатів діяльності закладів інтернатного типу – з метою обґрунтування методичних засад підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу;

– *емпіричні*: анкетування, опитування, спостереження (безпосереднє і опосередковане), тестування для визначення критеріїв, показників, рівнів та виявлення стану готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) – для перевірки ефективності соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу;

– *статистичні*: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, визначення достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу (усвідомлення студентами важливості гендерного підходу і формування настанови на необхідність його реалізації у роботі з вихованцями в закладах інтернатного типу; організація у закладі вищої освіти гендерно-чутливого середовища, що задавало б гендерну стратегію освітнього процесу й актуалізувало гендерну чутливість сучасної студентської молоді; забезпечення оптимізації аудиторної і позааудиторної роботи з орієнтацією на формування гендерної культури майбутніх соціальних педагогів); визначено критерії (когнітивно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-операційний) готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців з відповідними показниками, схарактеризовано рівні (високий, задовільний, низький) її сформованості; розроблено *методику* фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу;

– розкрито сутність поняття «готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу» як результат їхньої підготовки у закладі вищої освіти, що виявляється у здатності забезпечувати ефективну гендерну соціалізацію вихованців закладів інтернатного типу з урахуванням їхніх соціально-психологічних особливостей та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності; змістово-компонентну структуру цього феномену (когнітивний, ціннісний, практичний компоненти); уточнено сутність понять: «гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу» як процес засвоєння вихованцями гендерних ролей та їхньої гендерної самоідентифікації в умовах освітнього середовища інтернатного закладу, яка зумовлюється його специфічними особливостями – заміщенням головного інституту гендерної соціалізації - родини - освітнім закладом, що призводить до деформації процесу гендерної соціалізації його вихованців; «підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу» як багатоаспектний, цілеспрямований процес формування професійних умінь і навичок щодо способів та механізмів процесу гендерної соціалізації вихованців в

освітньому середовищі закладів інтернатного типу;

– *подальшого розвитку* набули дослідження особливостей гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; форми та методи фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні та упровадженні інструментарію діагностування рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; модуля «Гендерна соціалізація як основний чинник формування гендерних уявлень особистості» у межах навчальної дисципліни «Соціалізація особистості», вправ, рольових і ділових ігор; доповненні змісту навчальних дисциплін «Соціальна молодіжна політика», «Соціальна педагогіка», «Основи соціально-правового захисту» гендерною тематикою.

Результати дослідження можуть бути застосовані викладачами у закладах вищої освіти у процесі професійної підготовки студентів, аспірантами в процесі підготовки наукових статей, методичних рекомендацій, студентами для написання кваліфікаційних робіт тощо.

Основні результати дослідження **впроваджено** в освітній процес: Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 51 від 15.02.2019 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/1799 від 1.10.2019 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-62/3 від 29.01.2020 р.), Національного університету біоресурсів та природокористування України (довідка № 970 від 17.04.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Вимоги до практичної роботи майбутніх соціальних педагогів у закладах інтернатного типу» (співавтор Н. Тверезовська) автором здійснено аналіз підготовки майбутніх соціальних педагогів до практичної роботи у закладах інтернатного типу; у статті «Експериментальне дослідження з підготовки майбутніх соціальних педагогів до практичної роботи в закладах інтернатного типу» (співавтор Н. Тверезовська) дисертанткою розроблено діагностичний інструментарій для визначення готовності студентів до роботи в закладах інтернатного типу; у статті «Авторська програма вивчення навчальної дисципліни «Основи соціально-педагогічної роботи в інтернатних закладах» (співавтор Н. Тверезовська) автором розроблено практичну частину програми вивчення навчальної дисципліни «Основи соціально-педагогічної роботи в інтернатних закладах»; у статті «Гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу: теоретичний аспект питання» (співавтор І. Рогальська-Яблонська) дисертанткою схарактеризовано основні характеристики гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного у статті «Практическая работа социального педагога в интернатных учреждениях по предоставлению социальных услуг» (співавтор Н. Тверезовська) дисертанткою розкрито провідні напрями діяльності соціального педагога в закладах інтернатного типу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 2012), «Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація,

інтеграція» (Умань, 2014), «Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення» (Київ, 2015), «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті» (Одеса, 2015), «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2017) «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2019); *всеукраїнських* – «Підготовка компетентного вчителя: традиції та інновації» (Умань, 2014), «Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади і практичні досягнення» (Київ, 2014); *міжвузівських* – «Професійна освіта: теорія, досвід, проблеми» (Київ, 2010; 2012).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладено у 14 публікаціях автора, з яких 9 одноосібних. У тому числі: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 6 наукових праць у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (230 найменувань, з них 12 – іноземною мовою), 8 додатків на 40 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 275 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Робота містить 14 таблиць, 2 рисунки, що охоплюють 7 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, наведено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – «*Теоретичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу*» – на основі аналізу психологічних та соціально-педагогічних джерел розкрито сутність і типові характеристики гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; подано результати аналізу наукових джерел щодо визначення ключових понять дослідження; висвітлено питання підготовки соціальних педагогів до гендерної соціалізації особистості у сучасній практиці вищої школи.

Актуалізація розробки проблем гендерної соціалізації особистості у сучасному суспільстві обумовлюється зміною уявлень про процес соціалізації, викликаних соціально-економічними, суспільно-політичними та демографічними перетвореннями сучасного суспільства. Гендерні дослідження та реалізація сучасних пріоритетних напрямків Державної соціальної програми щодо забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків є важливим механізмом втілення гендерних концептів як елементу сучасних соціальних трансформацій, акцентують на проблемі гендерної збалансованості в українському суспільстві, як одного з індикаторів розвитку держави, та на питанні інтеграції гендерного компонента як важливої парадигми у систему освіти.

Особливого значення набуває питання гендерної соціалізації дітей та молоді, тому що саме вони є головним людським ресурсом кожної правової та демократичної держави. Проведений огляд наукового доробку вчених

(В. Абраменкової, Т. Алексеєнко, І. Беха, Б. Братуся, Н. Голованової, С. Курінної, Т. Кравченко, М. Лукашевича, А. Мудрика, І. Рогальської-Яблонської, С. Савченко, Н. Сейко, Т. Федорченко, С. Харченко та ін.) щодо сутності процесу соціалізації, дозволяє зосереджувати увагу на його провідних завданнях на етапі дитинства, що полягають в поступовому опануванні дитиною соціокультурних досягнень суспільства, у формуванні здатності усвідомлювати себе, суспільне довкілля, взаємодіяти із соціальними об'єктами, у розвитку соціальної активності особистості, у її становленні й функціонування як суб'єкта соціальних відносин, що визначає вектор взаємодії з суспільством.

Теоретичний аналіз наукових джерел та досліджень із проблеми гендерної соціалізації особистості засвідчив, що розуміння сутності феномену «гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу» обумовлюється специфікою його провідних категорій («соціалізація», «гендер», «гендерна соціалізація»). Оскільки гендерна соціалізація є складником соціалізації особистості, що здійснюється в певних соціокультурних умовах і залежить від рівня соціально-економічного розвитку, особливостей культури суспільства та конкретного способу життя в сім'ї, з'ясовано, що цей процес також відрізняється певною своєрідністю. Прийняття і засвоєння особистістю певної системи статевої символіки та стереотипів маскуліності та фемінності формує статеву ідентичність і впливає на усі особливості її поведінки. У процесі гендерної соціалізації проходить становлення гендерної ідентичності особистості, формуються закономірності статевої диференціації, певна система цінностей, норм поведінки, соціальних ролей, способу мислення чоловіків і жінок.

Особливо складним і важливим є процес гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, які, незважаючи на реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, не втратили свого соціально-педагогічного значення, залишаючись найбільш масовою формою державного піклування про молоде покоління.

Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел із проблеми дослідження уточнено сутність понять *«гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу»*; *«підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»*.

Поняття *«гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу»* розглядаємо як процес засвоєння вихованцями гендерних ролей та їхньої гендерної самоідентифікації в умовах освітнього середовища інтернатного закладу, яка зумовлюється його специфічними особливостями – заміщенням головного інституту гендерної соціалізації – родини – освітнім закладом, що призводить до деформації процесу гендерної соціалізації його вихованців.

«Підготовку майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу» трактуємо як багатоаспектний, цілеспрямований процес формування професійних умінь і навичок щодо способів та механізмів процесу гендерної соціалізації вихованців в освітньому середовищі закладів інтернатного типу.

У структурі гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу виокремлено взаємопов'язані складники: *статева диференціація, гендерна*

ідентичність, гендерні стереотипи та гендерні ролі. З'ясовано типові характеристики гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, а саме: відсутність базису для засвоєння гендерних моделей поведінки; висока залежність дитини від середовища інтернатного закладу; заміна ролей агентів первинної соціалізації вторинними; фемінізація кадрового складу інтернатних закладів, у яких працюють переважно жінки, що значно ускладнює статево-рольову ідентифікацію та гендерну соціалізацію дітей обох статей; нівелювання особистісного прояву вихованця, що ускладнює процеси його самоідентифікації та формує конформну поведінку і так зване почуття «Ми», на протигагу «Я»; стереотипізований вплив групи на поширення девіантних форм поведінки вихованців інтернатних закладів; звуженість соціального оточення в інтернатних закладах; брак соціально-адекватних моделей гендерної поведінки.

З'ясовано, що освітня система в закладах інтернатного типу недостатньо зорієнтована на процес гендерної соціалізації особистості дитини, а відтак, актуалізує потребу в орієнтації освіти на пошук нових підходів до виховання дітей як представників певної статі у процесі гендерної соціалізації, надання їм допомоги у процесі засвоєння гендерних ролей та набуття соціального досвіду шляхом входження у суспільне середовище та систему соціальних зв'язків. Зважаючи на це, актуальності набуває системна підготовка соціальних педагогів – носіїв гендерної культури суспільства, здатних забезпечити процес гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

У другому розділі – **«Стан підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»** – розкрито сутність поняття «готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»; визначено компоненти, критерії, показники та схарактеризовано рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; представлено діагностичні методики та процедуру дослідження; здійснено аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту.

Поняття *«готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»* розуміємо як результат їхньої підготовки у закладі вищої освіти, що виявляється у здатності забезпечувати ефективну гендерну соціалізацію вихованців закладів інтернатного типу з урахуванням їхніх соціально-психологічних особливостей та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності.

Встановлено основні структурні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу (когнітивний, ціннісний та практичний), кожному з яких відповідають критерії (когнітивно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-операційний) з відповідними показниками.

Показниками *когнітивно-пізнавального* критерію визначено: обізнаність зі змістом і сутністю понять гендерної проблематики, факторами та ризиками, які на неї впливають; обізнаність із соціально-психологічними особливостями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливостями розвитку їхньої гендерної ідентичності; знання механізмів гендерної соціалізації особистості та їх

специфіки щодо виховання дітей у сім'ї та закладі інтернатного типу; здатність розпізнавати проблеми, аналізувати стан гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. До показників *емоційно-ціннісного* критерію включено: інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності та роботи закладів інтернатного типу, бажання працювати соціальним педагогом інтернатного закладу; спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, на їхню підтримку у процесі гендерної соціалізації, враховуючи статеvu приналежність кожного вихованця; усвідомлення сенсу і мети гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Показниками *діяльнісно-операційного* критерію є: наявність умінь володіння технологіями підтримки гендерної соціалізації та ефективної їх реалізації у соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; уміння здійснювати діагностичну, корекційну, профілактичну і консультативну роботу з гендерної проблематики.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу: високий, задовільний, низький.

Високий рівень готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу властивий студентам, які мають глибокі й системні знання щодо змісту і сутності понять гендерної проблематики, факторів та ризиків, які на неї впливають, механізмів гендерної соціалізації особистості, а також знання соціально-психологічних особливостей вихованців закладів інтернатного типу та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності. Студенти здатні аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі гендерні проблеми, аналізувати стан гендерної соціалізації вихованців. У них наявний стійкий інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності, позитивне спрямування на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, чітке усвідомлення сенсу і мети гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Студенти володіють технологіями підтримки гендерної соціалізації, уміють їх використовувати у соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; здатні до реалізації гендерної стратегії в освітньому середовищі закладів інтернатного типу та використання гендерних знань та умінь як основи гендерної взаємодії з вихованцями та працівниками таких закладів.

Задовільний рівень готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу властивий майбутнім соціальним педагогам, які мають окремі й несистематизовані знання щодо змісту і сутності понять гендерної проблематики, факторів та ризиків, які на неї впливають, механізмів гендерної соціалізації особистості, припускаються помилок при визначенні соціально-психологічних особливостей вихованців закладів інтернатного типу та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності; у них простежується слабкий інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності, недостатня спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, часткове усвідомлення сенсу і мети гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Здатність аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі гендерні проблеми та аналізувати стан гендерної

соціалізації вихованців сформована у таких студентів частково; вони мають труднощі у визначенні технологій підтримки гендерної соціалізації та їх реалізації у соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу; уміння реалізовувати гендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу та використовувати гендерні знання й уміння як основу гендерної взаємодії з вихованцями та працівниками цих закладів перебувають на стадії формування.

Низький рівень готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу властивий студентам, які мають прогалини у знаннях щодо змісту і сутності понять гендерної проблематики, факторів та ризиків, які на неї впливають, механізмів гендерної соціалізації особистості, а також соціально-психологічних особливостей вихованців закладів інтернатного типу та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності; вони не усвідомлюють сенс і мету гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу; не здатні аналізувати і самостійно оцінювати інформацію, де висвітлюються неоднозначні, суперечливі гендерні проблеми. У студентів відсутній інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності та спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу; вони не володіють технологіями підтримки гендерної соціалізації та уміннями їх реалізації у соціально-педагогічній роботі з вихованцями закладів інтернатного типу.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 250 студентів Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Криворізького державного педагогічного університету, Національного університету біоресурсів та природокористування України.

Для визначення рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу було дібрано такий діагностувальний інструментарій: анкети «Професійні знання з гендерної проблематики», «Обізнаність із особливостями гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу», завдання на визначення механізмів гендерної соціалізації особистості, модифікована методика Н. Фетискіна «Самооцінка професійної педагогічної мотивації», методика діагностики рівня відповідальності особистості (за І. Тимощуком), результати написання рекомендацій для працівників закладів інтернатного типу, опитувальник «Гендерні погляди педагогів» (Т. Говорун, О. Кікнеджі, О. Міщенко), адаптований для майбутніх соціальних педагогів, результати аналізу стереотипних ситуацій гендерної нерівності у ситуаціях навчання та життєдіяльності дітей в закладах інтернатного типу.

У результаті проведення констатувального етапу дослідження виявилось переважання низького рівня готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу у студентів як експериментальної, так і контрольної груп (42,0% студентів ЕГ та 41,3% КГ). Задовільний рівень готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу продемонстрували 36,3% студентів ЕГ та 36,5% КГ; високий рівень готовності досліджуваного феномену виявлено лише у 21,7% майбутніх соціальних педагогів ЕГ і 22,2% КГ відповідно.

Результати констатувального етапу експерименту підтвердили необхідність обґрунтування соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних

педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

У третьому розділі – *«Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців»* – визначено соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу, подано хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

На підставі теоретичного дослідження і результатів констатувального етапу експерименту визначено й обґрунтовано *соціально-педагогічні умови* підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу: 1) усвідомлення студентами важливості гендерного підходу і формування настанови на необхідність його реалізації у роботі з вихованцями в закладах інтернатного типу; 2) організація у закладі вищої освіти гендерно-чутливого середовища, що задавало б гендерну стратегію освітнього процесу й актуалізувало гендерну чутливість сучасної студентської молоді; 3) забезпечення оптимізації аудиторної і позааудиторної роботи з орієнтацією на формування гендерної культури майбутніх соціальних педагогів.

У процесі формувального етапу експерименту відбувалася реалізація соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу за такими трьома етапами: *організаційно-пізнавальним, гендерно-спрямувальним та практично-результативним*. Завдяки застосуванню сукупності зреалізованих форм, методів і засобів досягався результат формувального етапу експерименту – сформованість готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

На першому – *організаційно-пізнавальному* – етапі підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців пріоритетним завданням було опанування студентами теоретичними знаннями з теорії гендеру, усвідомлення важливості гендерної соціалізації особистості та розвиток у майбутніх соціальних педагогів вмотивованого бажання здійснювати гендерний підхід у роботі з вихованцями закладів інтернатного типу. На цьому етапі було реалізовано першу соціально-педагогічну умову – *усвідомлення студентами важливості гендерного підходу і формування настанови на необхідність його реалізації у роботі з вихованцями в закладах інтернатного типу*. Задля опанування студентами теоретичними знаннями з теорії гендеру і формування настанови на необхідність реалізації гендерного підходу в майбутній професійній діяльності навчальну дисципліну «Соціалізація особистості» було доповнено змістовим модулем «Гендерна соціалізація як основний чинник формування гендерних уявлень особистості» (теми: «Гендерна освіта та виховання як компоненти гендерної соціалізації», «Освітні установи як мікрофактор гендерної соціалізація особистості», «Сімейне виховання та його роль у формуванні гендерних цінностей»). Значна увага приділялася розумінню студентами особливостей освоєння прийнятих моделей поведінки чоловіків і жінок, їхніх норм, цінностей, стереотипів поведінки та міжстатевих відносин; впливу соціального середовища на особистість з метою засвоєння нею визначених у

суспільстві правил і стандартів поведінки чоловіків і жінок. Навчальну дисципліну «Соціальна молодіжна політика» доповнено темами: «Гендерні аспекти соціальної молодіжної політики» та «Гендерна демократія й українська перспектива», що сприяло отриманню студентами нових знань про гендерну стратифікацію українського суспільства та особливості її відтворення засобами масової інформації, про роль молодіжних організацій у становленні гендерної політики держави. Під час викладання навчальної дисципліни «Основи соціально-правового захисту» було упроваджено тему «Порушення прав дітей, насильство і його попередження», вивчення якої спрягло ознайомленню студентів із ознаками і різними проявами насильства, видами насильницької поведінки, а також із законами, законодавчими актами та нормативними документами щодо рівності прав людини, які визначають дитину суб'єктом права та спрямовані на протидію насильству та експлуатації дітей і жінок. Зміст навчальної дисципліни «Соціальна педагогіка» було доповнено темами гендерної проблематики («Заклад інтернатного типу як соціальна інституція гендерної соціалізації вихованців», «Специфіка соціалізації вихованців закладів інтернатного типу», «Чинники соціалізації вихованців закладів інтернатного типу», «Гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу як специфічна проблема інституційної соціалізації», «Система роботи соціального педагога в закладах інтернатного типу») для формування у студентів цілісного уявлення про гендерні аспекти соціалізації вихованців, її основні чинники, інструментарій, технології і організацію в закладах інтернатного типу. Ефективними формами та методами виступили: нестандартні лекції із використанням навчального матеріалу інтегративного характеру, практичні та лабораторні заняття, презентації («Соціальна робота з жертвами насильства на ґрунті гендеру», «Стратегії соціальної роботи з дівчатами», «Стратегії соціальної роботи з хлопцями», «Становлення гендерної ідентичності підлітків-вихованців закладів інтернатного типу»), дискусії-обговорення («Що важливіше: біологічна чи соціальна стать?», «Жінки і чоловіки: що спільного і чим різняться?», «Гендерні стереотипи батьків: причини виникнення і що робити?»), ділова гра «Прес-конференція з питань гендерної молодіжної політики в Україні», круглі столи («Професійні ризики в роботі соціального педагога з питань гендерної проблематики», «Соціально-психологічні особливості вихованців закладів інтернатного типу та їх урахування у процесі гендерної соціалізації», «Фізичне насильство в закладах інтернатного типу», «Ролі соціального педагога в закладах інтернатного типу»), метод «гендерної біографії», проектна справа «Модель взаємодії соціального педагога з вихованцями закладів інтернатного типу на засадах гендерного підходу») та ін.

Метою другого – *гендерно-спрямовального* – етапу підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців було створення гендерно-чутливого середовища закладу вищої освіти, спроможного задавати гендерну векторність освітнього процесу, його спрямованість на засвоєння й відтворення гендерних знань як складової гендерної культури та готовності до реалізації ідеї гендерної рівності у різноманітних сферах життєдіяльності. На цьому етапі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів було реалізовано другу соціально-педагогічну умову – *організація у закладі вищої освіти гендерно-*

чутливого середовища, що задавало б гендерну стратегію освітнього процесу й актуалізувало гендерну чутливість сучасної студентської молоді. Для реалізації означеної умови використовували різноманітні інформаційні ресурси з гендерної проблематики – перегляд фільмів «Солодкий листопад», «Легенда про кохання», «Будинок біля озера»; перегляд та обговорення відеоматеріалів про гендерні аспекти буття, тематичні дискусії («Що означає бути справжнім чоловіком/жінкою?», «Статеві стереотипи: як з ними боротися?», «Чому важливо вирватися з насильства?», «Гендерна рівність – як її досягти?»); проведення наукових досліджень з гендерної проблематики; організація та проведення науково-методичних семінарів («Гендерна соціалізація та ідентичність особистості», «Гендерна проблематика і право», «Європейська система захисту прав людини»), Гендерних форумів, конференцій; гендерний аналіз (наприклад, контенту жіночих та чоловічих журналів, реклами тощо), обговорення життєвих ситуацій на засадах дотримання принципу гендерної рівності; залучення молоді до участі у культурних акціях, проведення Тижня інформації гендерної рівності. Така робота сприяла набуттю студентами досвіду егалітарних гендерних відносин у різноманітних видах колективної та індивідуальної діяльності з використанням потенціалу і досвіду кожної статі. Задля поширення просвітницької діяльності в сфері виховання культури гендерної рівності, ліквідації гендерної дискримінації та подолання гендерних стереотипів зі студентами провели низку круглих столів та студентських конференцій з тем: «Молодь за рівні права», «Гендерна політика: від теорії до практики»; «Проблеми соціально-рольового статусу чоловіків»; «Проблеми соціально-рольового статусу жінок»; «Освіта у гендерному вимірі 2020»; «Забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків – вимога сьогодення»; «Рівність жінок і чоловіків в Україні: правові аспекти».

Метою третього – *практично-результативного* – етапу стало формування у студентів професійних умінь і навичок супроводжувати освітній процес у закладах інтернатного типу з урахуванням принципу гендерної рівності та забезпечення стійкого зв'язку позааудиторної з аудиторною роботою в аспекті підвищення гендерної культури студентів, поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах освітнього процесу. На цьому етапі реалізовувалася третя соціально-педагогічна умова – *забезпечення оптимізації аудиторної і позааудиторної роботи з орієнтацією на формування гендерної культури майбутніх соціальних педагогів*. Означена умова втілювалась у процесі проведення різноманітних позааудиторних форм, як-от: декада «Ні – гендерному насильству»; квести «Гендерна безпека», «Ні – гендерним стереотипам»; тиждень пропаганди гендерної рівності: «Мій вибір – гендерна рівність», «Молодь обирає гендерну рівність»; акції з гендерної тематики: «Гендерна проблематика в ЗМІ», «Утвердження гендерної рівності в суспільстві», «Насилля в сім'ї та його наслідки», «Медіа-варта», «Гендерна освіта – чинник самоствердження особистості»; конкурс плакатів «Скажи насиллю “Ні”», «Сексуальне насилля – загроза майбутньому», «Ні – гендерному дисбалансу в різноманітних сферах суспільства»; конкурс на кращу Інтернет-сторінку з гендерної проблематики; клуби вихідного дня «Припинимо насильство щодо дітей», «Молодь – за здоровий спосіб життя», «Молодь – за рівні права»; фестиваль «Гендерна освіта – потреба сьогодення і шлях у майбутнє»; участь у спортивних

секціях; організація вечорів, виставок, фестивалів, спортивних свят, змагань та розваг тощо.

Ефективним у формуванні готовності майбутніх соціальних педагогів та вихованні їхньої культури гендерної рівності було залучення студентів до практики в закладах інтернатного типу з метою підвищення гендерної грамотності, формування гендерної культури та забезпечення гендерної просвіти серед педагогів закладів інтернатного типу. Під час проходження практики студенти мали змогу: діагностувати негативні наслідки репродукування неконструктивних гендерних стереотипів у роботі працівників закладу та з'ясувати причини, що призводять до такої ситуації; проводити гендерну експертизу планів роботи, сценаріїв заходів, до яких долучаються вихованці; впроваджувати у взаємодію з вихованцями закладів інтернатного типу принципи ненасильницького спілкування; вирішувати гендерні конфлікти в освітньому процесі закладів інтернатного типу; розробляти та впроваджувати в освітній процес закладу проекти з виховання гендерної і статевої культури молоді; проводити індивідуальні бесіди та консультації зі старшокласниками з гендерної проблематики; розпізнавати та попереджувати негативні прояви гендерної дискримінації; співпрацювати з різними громадськими організаціями тощо.

Узагальнення показників рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу після завершення формувального етапу експерименту засвідчило позитивну динаміку: значно зменшилась кількість студентів ЕГ з низьким рівнем готовності до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу – на 25,4 %; натомість суттєво зросла кількість студентів ЕГ з високим рівнем (на 14,8 %) та задовільним рівнем (на 10,6 %) означеної готовності. У майбутніх соціальних педагогів КГ динаміка також простежується, хоча не така суттєва (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу на початку і після закінчення дослідно-експериментальної роботи (у %)

Рівні	ЕГ студентів		Динаміка (%)	КГ студентів		Динаміка (%)
	На початок експерименту	Після закінчення експерименту		На початок експерименту	Після закінчення експерименту	
Високий	22,3	37,1	+ 14,8	22,7	25,1	+3,7
Задовільний	34,0	44,6	+ 10,6	33,9	37,0	+4,9
Низький	43,7	18,3	-25,4	43,4	37,9	-5,5

Статистичний аналіз одержаних результатів математичної обробки даних за t -критерієм Стьюдента підтвердив невинновість у розбіжності результатів оцінювання студентів експериментальної та контрольної груп, що свідчить про позитивний вплив зреалізованих в освітньому процесі закладів вищої освіти соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено результати теоретичного узагальнення і практичного розв'язання проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність досягнення мети, вирішення поставлених завдань і послугували підставою для таких висновків:

1. Шляхом аналізу психологічних та соціально-педагогічних джерел розкрито сутність феномену «готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу», уточнено сутність понять «гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу», «Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу».

«Готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу» розглядаємо як результат їхньої підготовки у закладі вищої освіти, що виявляється у здатності забезпечувати ефективну гендерну соціалізацію вихованців закладів інтернатного типу з урахуванням їхніх соціально-психологічних особливостей та особливостей розвитку їхньої гендерної ідентичності. Сутність поняття *«гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу»* трактуємо як процес засвоєння вихованцями гендерних ролей та їхньої гендерної самоідентифікації в умовах освітнього середовища інтернатного закладу, яка зумовлюється його специфічними особливостями – заміщенням головного інституту гендерної соціалізації - родини - освітнім закладом, що призводить до деформації процесу гендерної соціалізації його вихованців. *«Підготовку майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу»* визначаємо як багатоаспектний, цілеспрямований процес формування професійних умінь і навичок щодо способів та механізмів процесу гендерної соціалізації вихованців в освітньому середовищі закладів інтернатного типу.

Уточнено структуру готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, що представлена взаємопов'язаними компонентами: когнітивним, ціннісним, практичним.

2. З'ясовано типові характеристики гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу, а саме: відсутність базису для засвоєння гендерних моделей поведінки; висока залежність дитини від середовища інтернатного закладу; заміна ролей агентів первинної соціалізації вторинними; фемінізація кадрового складу інтернатних закладів, у яких працюють переважно жінки, що значно утруднює статево-рольову ідентифікацію та гендерну соціалізацію дітей обох статей; нівелювання особистісного прояву вихованця, що ускладнює процеси

його самоідентифікації та формує конформну поведінку і так зване почуття «Ми», на противагу «Я»; стереотипізований вплив групи на поширення девіантних форм поведінки вихованців інтернатних закладів; звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, брак соціально-адекватних моделей гендерної поведінки.

3. Визначено критерії, показники та рівні стану готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу, а саме: *когнітивно-пізнавальний* (обізнаність зі змістом і сутністю понять гендерної проблематики, факторами та ризиками, які на неї впливають; обізнаність з соціально-психологічними особливостями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та особливостями розвитку їхньої гендерної ідентичності; знання механізмів гендерної соціалізації особистості та їх специфіки щодо виховання дітей у сім'ї та закладі інтернатного типу; здатність аналізувати стан гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу); *емоційно-ціннісний* (інтерес до професійної соціально-педагогічної діяльності та роботи закладів інтернатного типу, бажання працювати соціальним педагогом інтернатного закладу; спрямованість на взаємодію зі співробітниками та вихованцями закладів інтернатного типу, на їхню підтримку у процесі гендерної соціалізації, враховуючи статево приналежність кожного вихованця; усвідомлення сенсу і мети гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу); *діяльно-операційний* (наявність умінь володіння технологіями підтримки гендерної соціалізації вихованців; уміння реалізовувати гендерну стратегію в освітньому середовищі закладів інтернатного типу).

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив перевагу низького рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу – 43,7% студентів; високий рівень готовності засвідчили лише 22,3% респондентів, задовільний – 34,0% майбутніх соціальних педагогів.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено соціально-педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців у закладах інтернатного типу: 1) усвідомлення студентами важливості гендерного підходу і формування настанови на необхідність його реалізації у роботі з вихованцями в закладах інтернатного типу; 2) організація у закладі вищої освіти гендерно-чутливого середовища, що задавало б гендерну стратегію освітнього процесу й актуалізувало гендерну чутливість сучасної студентської молоді; 3) забезпечення оптимізації аудиторної і позааудиторної роботи з орієнтацією на формування гендерної культури майбутніх соціальних педагогів.

Першу соціально-педагогічну умову реалізовували на організаційно-пізнавальному етапі завдяки введенню додаткових тем гендерної проблематики до навчальних дисциплін «Соціальна молодіжна політика», «Соціальна педагогіка», «Основи соціально-правового захисту», модуля «Гендерна соціалізація як основний чинник формування гендерних уявлень особистості», введеного у навчальну дисципліну «Соціалізація особистості». Втілення другої соціально-педагогічної умови здійснювалося на гендерно-спрямувальному етапі через використання різноманітних інформаційних ресурсів з гендерної проблематики. Задля реалізації

третьої соціально-педагогічної умови на практично-результативному етапі було передбачено проведення різноманітних позааудиторних форм, а також залучення студентів до педагогічної практики в закладах інтернатного типу.

Результати контрольних зрізів засвідчили ефективність теоретично обґрунтованих та експериментально перевічених соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Порівняльний аналіз показників рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу після завершення формувального етапу експерименту засвідчило позитивну динаміку: значно зменшилась кількість студентів ЕГ з низьким рівнем готовності до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу – на 25,4 %; суттєво зросла кількість студентів ЕГ з високим (на 14,8,%) та задовільним рівнем (на 10,6%) означеної готовності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної та правової соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Білик, Р. М. (2018). Соціалізація вихованців закладів інтернатного типу як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету. Серія: «Педагогічні науки»*, 10-11, 7-13.

2. Білик, Р. М. (2019a). Критерії та рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. Вип. 15 (1), 120-124.

3. Білик, Р. М. (2019b). Гендерний підхід як умова підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: «Педагогічні науки»*, 4(67), 26-31.

4. Білик, Р. М., & Тверезовська, Н.Т. (2012). Вимоги до практичної роботи майбутніх соціальних педагогів у закладах інтернатного типу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Педагогіка. Психологія. Філософія»*, 175, (3), 124-129.

5. Білик, Р. М., & Тверезовська, Н.Т. (2014). Експериментальне дослідження з підготовки майбутніх соціальних педагогів до практичної роботи в закладах інтернатного типу. *Вісник Національного університету оборони України*, 1(38), 7-13.

6. Білик, Р. М., & Тверезовська, Н.Т. (2014). Авторська програма вивчення навчальної дисципліни «Основи соціально-педагогічної роботи в інтернатних закладах». *Вісник Національного університету оборони України*, 2 (39), 7-13.

7. Білик, Р. М., & Рогальська-Яблонська. (2018). Гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу: теоретичний аспект питання. *Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*, 10-11, 151-156.

Публікації у зарубіжних наукових виданнях

8. Білик, Р. М., & Тверезовська, Н.Т. (2014). Практическая работа социального педагога в интернатных учреждениях по предоставлению социальных услуг. *Инновационные образовательные технологии*, 3(39). 13-18

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Білик, Р. М. (2010). Застосування ігрових технологій навчання у середніх загальноосвітніх навчальних закладах. *Професійна освіта: теорія, досвід, проблеми: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*, Київ, 24-31 березня, 2010. (с. 46-50).

10. Білик, Р. М. (2012). Соціально-педагогічна робота з профілактики залежності від азартних ігор та комп'ютерної залежності. *Професійна освіта: теорія, досвід, проблеми: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*, Київ, 21-24 березня 2012. (с. 25-26).

11. Білик, Р. М. (2012). Соціально-педагогічна робота з усунення в молоді залежності від азартних ігор та комп'ютерної залежності. *Військова освіта та наука: сьогодні та майбутнє: Тези доповідей VIII міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 29 листопада 2012. (с.180-181).

12. Білик, Р. М. (2015a). Проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті: Збірник наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*, Одеса, 20-21 березня 2015. (с. 41-43).

13. Білик, Р. М. (2015b). Аналіз галузевого стандарту навчальних планів і програм щодо підготовки фахівців до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогоднішнє: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 3-4 травня, 2015. (с. 70-72).

14. Білик, Р. М. (2019). Готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу: сутність та зміст поняття. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*, Одеса, 9-10 серпня. (с. 39-41).

АНОТАЦІЇ

Білик Р.М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2020.

У дисертації досліджено проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Визначено сутність феномену «готовність майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу», уточнено поняття: «гендерна соціалізація вихованців закладів інтернатного типу», «підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу».

Розроблено критерії (когнітивно-пізнавальний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-операційний) з відповідними показниками, схарактеризовано рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. Розроблено й апробовано експериментальну методику підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерної соціалізації вихованців, задля чого навчальні дисципліни доповнено змістовими модулями та темами гендерної тематики.

Ключові слова: підготовка у закладах вищої освіти, вихованці закладів інтернатного типу, гендерна соціалізація, готовність, соціально-педагогічні умови.

Билык Р.Н. Подготовка будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2020.

В диссертации исследована проблема подготовки будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа. Определена сущность феномена «готовность будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа», уточнены понятия: «гендерная социализация воспитанников учреждений интернатного типа», «подготовка будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа».

Разработаны критерии (когнитивно-познавательный, эмоционально-ценностный и деятельностно-операционный) с соответствующими показателями, охарактеризованы уровни готовности будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены социально-педагогические условия готовности будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа. Разработана и апробирована экспериментальная методика подготовки будущих социальных педагогов к гендерной социализации воспитанников учреждений интернатного типа, для чего отдельные учебные дисциплины дополнены содержательными модулями и темами гендерной тематики.

Ключевые слова: подготовка в учреждениях высшего образования, воспитанники учреждений интернатного типа, гендерная социализация, готовность, социально-педагогические условия.

Bilyk R.M. Future social teachers' preparation for gender socialization of boarding school pupils. – Qualifying scientific work. The manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.05 – social pedagogics. – Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The dissertation investigates the problem of future social teachers' preparation for gender socialization of boarding schools pupils. The essence of the phenomenon «future social teachers readiness for gender socialization of boarding school students» as a result of its training in higher education, which is manifested in the ability to ensure effective gender socialization of boarding school students taking into account their socio-psychological characteristics and features of their gender identity. The concept of «gender socialization of boarding school students» as a process of students understanding of gender roles and their gender self-identification in the educational environment of the boarding school, which is due to its specific features – replacement of the main institution of gender socialization – family – educational institution, that provokes the deformation of pupils gender socialization process; «preparation of future social educators for gender socialization of boarding school pupils» as a multifaceted, purposeful process of forming a system of knowledge, skills and abilities on the methods and mechanisms of gender socialization of boarding school students in the educational environment of these kind of schools.

The complex of criteria (cognitive-cognitive, emotional-value and activity-operational), indicators and levels (high, satisfactory, low) of future social teachers readiness for gender socialization of pupils of boarding schools have been defined in the dissertation.

The socio-pedagogical conditions of future social teachers preparation for gender socialization of boarding school students are determined and substantiated: students' awareness of the importance of the gender approach and formation of guidelines on the need to implement it in work with boarding school students; organization of a gender-sensitive environment in the institution of higher education, which would set the gender strategy of the educational process and actualize the gender sensitivity of modern student youth; ensuring the optimization of classroom and extracurricular work with a focus on the formation of gender culture of future social teachers.

An experimental method of preparing future social teachers for gender socialization of pupils has been developed and tested, for which the disciplines have been supplemented with content modules and topics on gender issues. The difference between the obtained results in the control and experimental groups is significant and is a consequence of the influence of the proposed and implemented in the educational environment of the institution of higher education socio-pedagogical conditions and is not influenced by random factors.

The prospect of further research is connected with the investigation of the problem of future social teachers training for professional and legal socialization of boarding schools pupils.

Key words: *training in higher education institutions, boarding schools pupils, gender socialization, readiness, socio-pedagogical conditions, students, boarding schools.*

Підписано до друку 23.10.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 159
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.